

STO LET OD OTEVŘENÍ STÁTNÍHO ZDRAVOTNÍHO ÚSTAVU

Nastoupil jsem do Státního zdravotního ústavu (SZÚ) 1. září 1987, hned po absolvování Lékařské fakulty hygienické UK – bylo to tedy mé první a dosud jediné zaměstnání. Tehdy se ústav jmenoval Institut hygieny a epidemiologie, ale moje maminka, která pracovala jako zdravotní sestra v sousední vinohradské nemocnici od léta 1953, mu nikdy neřekla jinak než „zdravotňák“. A to přesto, že v roce 1953 již SZÚ formálně neexistoval. O rok dříve ho totiž ministerstvo zdravotnictví na radu sovětských poradců rozdělilo na šest menších nezávislých ústavů zaměřených na jednotlivé aspekty hygieny a veřejného zdraví. Ale více než 25letá tradice SZÚ byla v tu dobu již tak silná, že ji pak nikdo nemohl z mapy a povědomí lidí ani za 40 let úplně vymazat. Takže se v roce 1992 mohl ústav opět vrátit ke svému původnímu a tradičnímu názvu (SZÚ), aniž by to odbornou veřejnost nějak mátló.

Potřeba vzniku SZÚ vyplynula z problémů té doby, ale kdyby nevznikl už tehdy, musel by vzniknout za 10, 30, 50 let, resp. kdyby ještě dnes neexistoval, musel by vzniknout nejpozději zítra. Některé problémy veřejného zdraví přetrvávají dodnes, jiné odcházejí, ale místo nich se objevují další, nové výzvy, na které musí stát reagovat.

Jaká byla tedy konstelace před 100 lety, že ústav vznikl? Představme si situaci po skončení první světové války. Ve společnosti byl tehdy vysoký výskyt různých infekčních onemocnění, onemocnění vzniklých podvýživou a špatnými pracovními i životními podmínkami, vysoká kojenecká i dětská úmrtnost. To bylo samozřejmě i před válkou, ale po ní se vše ještě umocnilo. Naděje středního věku dožití chlapce, který se v Československu narodil v roce 1920, byla tehdy 47 let, u dívek 49,6 let.

V této situaci vzniká nový stát, vedený humanistou Masarykem a kruhem podobně smýšlejících osob, kterým je jasné, že má-li nová republika prosperovat ekonomicky i společensky, je nutné stav veřejného zdraví zlepšit. Zároveň vědí, že lékařství a hygiena pokročily za poslední půl století v poznání nemocí, jejich příčin a léčby natolik, že mají k dispozici „know-how“, jak řadě nemocí předcházet nebo je léčit. A současně také – v kontrastu s právě uvedeným – si bylo vedení státu dobře vědomo, že nemá k dispozici žádný nástroj, žádnou administrativu ani vlastní odborné či výrobní zázemí, jak dostupné „know-how“ na zlepšení veřejného zdraví uchopit a převést do praxe.

Proto se hned po vzniku republiky začaly přijímat první opatření – ještě v roce 1918 je např. při Ústavu farmakologie LF UK založen Státní ústav pro zkoumání léčiv, aby mohla být prováděna aspoň nějaká kontrola kvality léků na trhu, která do té doby vůbec neexistovala, ač řada prodávaných léků měla kvalitu dost pochybnou. A dále se hledaly cesty, jak vybudovat instituci, která by problematiku veřejného zdraví uchopila v celé šíři, systematicky a do potřebné hloubky.

Ovšem vytvořit takovou novou instituci je úkol obtížný po stránce odborné i finanční. Proto se stát obrátil na americkou Rockefellerovu nadaci, která aktivity na zlepšení veřejného zdraví dlouhodobě podporuje. Rockefellerova nadace měla tehdy odborné zázemí v podobě svých dvou vysokých škol veřejného zdraví při univerzitách v Bostonu a Baltimoru, a navíc i potřebné prostředky a ochotu je nezištně poskytnout. Tato finanční pomoc mimo jiné zahrnovala i stipendia na studijní pobyty budoucích odborníků ústavu na nejmodernějších pracovištích v USA.

Tak v letech 1919–1924 na základě vzájemných diskusí českých i amerických odborníků postupně vykristalizovala nejen ideová koncepce a náplň činnosti ústavu, ale také jeho umístění, architektonická podoba a především dohoda o financování jeho vzniku: nadace měla poskytnout cca 27 mil. Kčs a československý stát cca 23,5 mil. Kčs. Ústav se začal stavět na sklonku roku 1922 a 5. listopadu 1925 byl slavnostně otevřen, byť dostavba a otevírání nových oddělení trvala ještě dalších pět let. Za datum formálního vzniku ústavu by snad bylo možné považovat 12. říjen 1925, kdy Národní shromáždění přijalo zákon č. 218/1925 Sb., o zřízení, působnosti a organizaci Státního zdravotního ústavu republiky Československé. Tento zákon v § 2 vymezoval poslání ústavu: *Úkolem tohoto ústavu jest vykonávati pro státní zdravotní správu odborně-vědecké práce a zkoumání, kterých jest třeba k účinným zdravotním opatřením, podporovati výchovu v preventivní medicíně, jakož i pečovati o praktickou odbornou výchovu zdravotnického personálu.*

Během sta let své existence prošel ústav řadou složitých období, čelil střídavě přízni i nepřízni různých ministerstev a dokonce též několika pokusům o své oslabení či marginalizaci. A nebylo to jen za protektorátu a v období vlády jedné strany; ještě v roce 2008 byl podniknut pokus o realizaci podnikatelského záměru jednoho ministerského náměstka, který spočíval v rozdělení ústavu na menší úřednickou část vytvářející podklady pro ministerstvo zdravotnictví a větší laboratorní část, již by bylo možné komerčně využít a „zprivatizovat“.

Avšak Státní zdravotní ústav navzdory všem překážkám přečkal i tyto nelehké časy. Věřím, že jeho význam a úloha již nebudou zpochybňovány, ale že se naopak bude těšit rostoucí podpoře společnosti, která dříve či později nevyhnutelně dospěje k dávne moudrosti, že nemocem je lepší předcházet, než je složitě, nákladně a s nejistým výsledkem léčit.

MUDr. František Kožíšek, CSc.

P. S. Ze Státního zdravotního ústavu vzešla, případně v něm alespoň určitou dobu působila, celá řada špičkových odborníků, kteří vynikli v českých odborných kruzích i mezinárodně. Mnozí z nich jsou dodnes dobře známi, na jiné se však neprávem pozapomnělo. U příležitosti letošního kulatého výročí ústavu bychom v tomto ročníku Hygieny rádi některé z těchto významných osobností připomněli.